

САМАРҚАНД ВИЛОЯТИНИНГ КАТТАҚЎРҒОН ТУМАНИ
РИВОЖЛАНИШИДА ОИЛАВИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ РОЛИНИ
“МАҲАЛЛАБАЙ” ЁНДАШУВИ ОРҚАЛИ БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ

*Шадиева Гулнора Мардиевна –
иқтисодиёт фанлари доктори Самарқанд
иқтисодиёт ва сервис институти профессори*

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss5/a62

Аннотация. Мақолада оилавий тадбиркорликнинг ривожланишини баҳолашнинг “маҳаллабай” ёндашуви тадқиқ этилган. Унда оилавий тадбиркорликнинг ривожланиши Каттақўрғон тумани МФЙлари мисолида таҳлил этилган. Шу асосда МФЙлар фаолияти “яшил”, “сариқ” ва “қизил” ранглар бўйича тоифаланган ва таснифланган. Шунингдек, оилавий тадбиркорликни дастур доирасида қўллаб-қувватлаш ҳамда уларнинг маҳаллалар тизимидаги ролини ошириш бўйича илмий-амалий тавсиялар таклиф қилинган.

Калит сўзлар: ҳудуд, ҳудудлар ривожланиши, “маҳаллабай”, “секторбай”, оилавий тадбиркорлик, МФЙлар тоифаси, МФЙлар таснифи, баҳолаш, методология.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ РОЛИ СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РАЗВИТИИ
КАТТАКОРГАНСКОГО РАЙОНА САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ ЧЕРЕЗ «СОСЕДСКИЙ» ПОДХОД

*Шадиева Гулнора Мардиевна –
доктор экономических наук профессор
Самаркандского института экономики и сервиса*

Аннотация. В статье рассматривается «махаллинский» подход к оценке развития семейного бизнеса. Анализируется развитие семейного бизнеса на примере фермерских хозяйств Каттакорганского района. На этом основании деятельность МФУ классифицируется и классифицируется на «зеленые», «желтые» и «красные». Также предложены научно-практические рекомендации по поддержке семейного бизнеса в рамках программы и повышению его роли в системе сообществ.

Ключевые слова: развитие территорий, регион, «махаллабай», «секторбай», семейный бизнес, категория МФУ, классификация МФУ, оценка, методология.

METHODS OF EVALUATING THE ROLE OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP IN THE
DEVELOPMENT OF KATTAKORGAN DISTRICT OF SAMARKAND REGION THROUGH
THE “NEIGHBORHOOD” APPROACH

*Shadiyeva Gulnora Mardiyevna –
Doctor of Economics Professor of the
Samarkand Institute of Economics and Service*

Annotation. The article examines the “mahalla” approach to assessing the development of family business. It analyzes the development of family business on the example of farms of Kattakorgan district. On this basis, the activities of MFYs are classified and classified into “green”, “yellow” and “red”. Scientific and practical recommendations were also offered to support family businesses within the program and increase their role in the community system.

Keywords: development of territories, “sectorbay”, region, “mahallabay”, family business, category of MFYs, classification of MFYs, assessment, methodology.

Кириш. Маълумки, 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида [1] ҳудудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича дастурлар асосида ҳар йили барча туман ва шаҳарнинг муаммо ва имкониятларини чуқур ўрганган ҳолда ҳудудлар кесимида тараққиёт дастурлари ишлаб чиқиш вазифаси қўйилган эди [1]. Ушбу концепцияда белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлашга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 1 майдаги “Ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПҚ-4702-сонли қарори қабул

қилинди. Мазкур ҳужжатда “...ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг ҳозирги ҳолатини чуқур таҳлил қилишда истиқболга йўналтирилган мақсадли дастурларни ишлаб чиқиш учун уни комплекс баҳолашнинг ҳамда юзага келаётган муаммоларни ҳал қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиққан ҳолда уларга тезкорлик билан ва лозим даражада жавоб қайтаришнинг ягона мувофиқлаштирилган механизми йўқлиги тўсқинлик қилмоқда” [2] деб кўрсатиб ўтилган. Бундан келиб чиқиб, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда оилавий тадбиркорликнинг ролини маҳаллабай иш услубида баҳолашнинг мезон ва

кўрсаткичларини ишлаб чиқишни ўз олдимишга вазифа этиб белгилаб олдик.

Адабиётлар таҳлили. Тадбиркорлик, оилавий тадбиркорликнинг иқтисодиётдаги роли ва уни ривожлантиришнинг амалий ва назарий масалалари кўплаб хорижлик олимлар томонидан ўрганилган.

А.Смит (1723-1790) ўзининг «Халқлар бойликларининг моҳияти ва сабабларини тадқиқ этиш» (1776 й.) номи китобида оилавий тадбиркорликнинг шаклланишида уй хўжаликларининг ишлаб чиқариш фаолиятини тадқиқ этиш муҳим услубий аҳамият касб этишини таъкидлаб, куйидаги фикрларни билдирган: «Оилавий тадбиркорлик уй хўжалиги тараққиётининг илк шаклланиш ва ривожланиш босқичини ифода этиб, унга бўлган назарий қарашларни шакллантириш учун муҳим методологик функцияни ўтайди. Бундай ёндашувлар заминда уй хўжалиги хўжалик юритишнинг асосий ва илғор шакли сифатида унинг ишлаб чиқариш қобилияти ва функциялари ҳамда иқтисодий муносабатлар тизимидаги ўрни тадқиқот объекти сифатида қаралади [3].

Н.М.Бархатованинг фикрича, оилавий тадбиркорлик «Оила бошлиғи томонидан ташкил этилган ва унда оила аъзолари турли лавозимларда ишлайдиган бизнес туридир» [4].

Д.А.Волков эса оилавий тадбиркорликка куйидагича таъриф беради: «... муваффақият мезони молиявий кўрсаткичлардан иборат бўлмаган, оила томонидан «бир одам бошқаруви»ни назарда тутадиган компания ривожланишининг маълум бир босқичидир [5].

Оилавий тадбиркорлик хусусида ҳам иқтисодий адабиётларда айрим фикрлар айтилмоқда. Умуман олганда, оила аъзолари даромад (фойда) олиш мақсадида ўзларининг мулкига асосланиб, бирорта фаолият билан шуғулланса, бу оила тадбиркорлигига киради. Бу борада айрим олимларимиз томонидан ҳам тегишли фикрлар айтилган. Жумладан, М.Қ.Пардаев ва З.Н.Қурбоновлар оила тадбиркорлигига «Оилавий мулкка асосланган оила аъзолари иштирок этадиган тадбиркорлик оила тадбиркорлиги деб аталади» деган таърифни берган. Ушбу таъриф оилавий тадбиркорликнинг мазмунини очиб беради [6].

Мамлакатимизда ҳам иқтисодчи олимлардан Б.Беркинов[7] уй хўжаликларининг макро-иқтисодий мувозанатни шакллантириш жараёнида тутган ўрни нуқтаи назаридан тадқиқотларни амалга оширмоқда. Иқтисодчи олимларимиздан Ҳ.П.Абулқосимов, А.А.Қулматовлар ўзларининг илмий адабиётларида: «... оила хўжалигини юритувчи ва оилавий тадбиркорлик фаолиятига раҳбарлик қилувчи шахс тадбиркор ҳисобланади, оиланинг бошқа аъзолари эса эркин

ишчи-хизматчи бўлиб, олинган даромадга эгаллик қилиш ҳуқуқига эга бўлади» [8], – деб таъриф беришган. Иқтисодчи олим Ш.Қувондиқовнинг фикрича, оилавий тадбиркорлик деганда, умумий оилавий капиталга таяниб, оила аъзоларининг биргаликдаги ҳаракати, ўзаро кўмаклашуви ва ўзини-ўзи бошқаришга асосланган тадбиркорлик фаолияти тушунилади. Бундай ёндашув натижасида оилавий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва бошқариш тизимини «ўзини-ўзи ташкиллаштириш» ва «ўзини-ўзи бошқариш» тамойиллари асосида такомиллаштиришга эришиш мумкин [9].

Шуни алоҳида айтиш лозимки, республикамизда бугунги шаклланаётган иқтисодиёт бутунлай бир янги йўналишда олиб борилмоқда. Бунга сабаб мамлакатимиз иқтисодиётининг ўзига хос хусусиятларидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев: «Бизнинг яна бир муҳим вазиғамиз – кичик бизнес ва тадбиркорлик соҳасини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, мамлакатимиз иқтисодий қудратини, юртимизда тинчлик ва барқарорлик, ижтимоий тотувликни мустаҳкамлашдан, бу соҳа улушини янада ошириш учун қулай шарт-шароитлар яратиб беришдан иборат... Шунинг учун бундан кейин тадбиркорликни ривожлантиришга тўсқинлик қилиш – давлат сиёсатиға, Президент сиёсатиға тўсқинлик қилиш, деб баҳоланади», – деб таъкидлаб ўтган. Қабул қилинган меърий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлаш мақсадида Самарқанд вилоятининг Каттақўрғон туманида оилавий тадбиркорликни ташкил этиш ва ривожлантириш мақсадида олиб борилган изланишлар натижасида илмий хулосаларға келинди.

Тадқиқот методлари. Мақолада кузатиш, жамлаш, гуруҳлаш ва статистик маълумотлар манбалари ўртасидаги алоқаларни аниқлаш усуллари ва назарий тадқиқотнинг анализ ва синтез усулларида кенг фойдаланилди.

Таҳлил натижа муҳокамаси. Иқтисодий адабиётларда ҳудудларни ривожлантиришнинг турли хил ёндашувлари мавжуд. Бу борада ҳудудларнинг ўз-ўзини ривожлантириш, ҳудудлар ривожланишида оилавий тадбиркорлик ролини баҳолашнинг «маҳаллабай» ёндашуви имкониятларини баҳолаш кўрсаткичлари таклиф этилган [10]. Ҳудудларнинг кичик тадбиркорлик ривожланиш даражасига кўра рейтингини аниқлаш методикаси ишлаб чиқилган [11]. Мамлакатимизда ҳам ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг турли омиллари ўрганилган. Жумладан, иқтисодий ўсишнинг муҳим омили сифатида минтақа иқтисодиётиға бевосита таъсир кўрсатаётган етакчи соҳалар ва ҳудудларнинг комплекс барқарор ижтимоий-

иқтисодий ривожланишини таъминлаш масалалари [12], Ўзбекистон Республикаси ҳудудларининг инновацион ривожланиши муаммолари [13], мамлакат ҳудудлари иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусиятлари ва унинг асосий омили сифатида ялпи ҳудудий маҳсулот кўрсаткичлари таҳлил қилинган [14], ҳудудларнинг бир текисда ривожланишини таъминлаш, ҳудудларда истиқомат қиладиган аҳоли даромадлари ўртасидаги кескин фарқланишнинг олдини олиш билан боғлиқ масалаларни макро ва мезоиктисодий даражада ҳал этиш бўйича тавсиялар берилган [15]. Шунингдек, ҳудудлар инновацион тизими, ҳудудий инновацион тузилмаларнинг таснифланиши, инновацион салоҳиятнинг жамланиш омиллари ҳамда ҳудуднинг инновацион салоҳияти тузилмаси тадқиқ этилган [16]. Миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши ва унинг рақобатбардошлигини таъминлашда ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятидан самарали фойдаланиш масалалари ўрганилган [17]. Бу борада биз томонимиздан олиб борилган тадқиқот ҳудудлар ривожланишида оилавий тадбиркорликнинг ролини “маҳаллабай” ёндашувида баҳолашга қаратилди. Шу ўринда маҳалла институтининг давлат ва жамият тизимидаги ўрнига тўхталиб ўтамиз. Маҳалла – Ўзбекистонда маъмурий ҳудудий бирлик, ўзини ўзи бошқаришнинг халқимиз анъаналари ва қадриятларига хос бўлган усули [18]. Маҳалла фуқароларнинг

ўзини ўзи бошқариш органлари – фуқароларнинг халқ ҳокимиятини бевосита амалга ошириши, давлат ва жамият ишларида тўғридан-тўғри иштирок этиши воситаларидан бири. Асосий вазифаси фуқароларни маҳаллий аҳамиятга боғлиқ масалаларни ҳал қилишда мустақил фаолият олиб боришини таъминлашдир [19].

Ҳудудлар ривожланишида оилавий тадбиркорликнинг ролини “маҳаллабай” ёндашувида баҳолашда қуйидаги кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилди:

- МФЙ (сектор)лар ҳудудидаги оилалар сони (бирлик);
- МФЙ (сектор)лар ҳудудидаги оилавий тадбиркорлик билан шуғулланадиган оилалар сони (бирлик);
- МФЙ (сектор)лар ҳудудидаги оилавий тадбиркорларнинг оилаларга нисбатан улуши.

Оилавий тадбиркорликнинг ривожланишини “секторбай” ва “маҳаллабай” ёндашувида баҳолаш методикаси ҳар бир МФЙ(сектор)ни оилавий тадбиркорликнинг ривожланиш даражасига кўра тоифалаш имконини беради. Бунда оилавий тадбиркорликнинг маҳалладаги оилаларни қамраб олиш даражаси асосий мезон сифатида қаралиши ўта муҳим. Шунга кўра, юқори (20,0 ва ундан юқори) – “яшил”, ўрта (10,0-19,0 фоиз) – “сарик” ва паст (0,0 дан 9,0 фоизгача) – “қизил” тоифадаги МФЙ (сектор)га тоифалаш тавсия этилди [24] (1-жадвал).

1-жадвал

Ҳудудларда оилавий тадбиркорликнинг ривожланишини “секторбай” ва “маҳаллабай” ёндашувида баҳолашнинг мезон ва кўрсаткичлари ҳамда тоифалаш методикаси [24]

Худуд	Сектор	МФЙ (Маҳалла номи)	Оилалар сони	Оилавий тадбиркорлик билан шуғулланадиган оилалар сони		МФЙ тоифаси
				Жами	Улуши,%	
1	2	3	4	5	6 = [5] * 100 % / [4]	7 = 6 = (20,0 - 100) - “яшил”; (10,0-19,0) - “сарик”; (0,0-9,0) - “қизил”

Манба: муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

Мазкур кўрсаткичлар асосида Каттақўрғон туманининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида оилавий тадбиркорликнинг роли 2021 йил 1 январь ҳолатига кўра баҳоланди. Маълумот ўрнида шунини таъкидлаш жоизки, тумандаги 69 та МФЙларда оилавий тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси бир-биридан кескин фарқ билан ажралиб туради. Хусусан, уларнинг сектор ва маҳаллалар кесимида сони бўйича ривожланиши қуйидаги тенденцияни намоён этди:

- энг юқори даражада ривожланган МФЙлар, 1-сектор бўйича: “Найман”, “Қўштепа”, “Жонкел”, “Қирғиз”, “Болтабек”; 2-сектор бўйи-

ча: “А.Навоий”, “Кадан”, “Тарнов”; 3-сектор бўйича: “Баландчордара”, “Навбахор”, “Полвонтёпа”, “Яккабоғ”, “Янги ҳаёт”, “Қушбеги”, “Янгиқўрғонча”, “Мейлихўжа”, “Алижон”, “Омонкалхат”, “Ойжон” (жамига нисбатан тадбиркорлик билан шуғулланувчи оилаларнинг 71,4 %ини ташкил этади);

- ўрта даражада ривожланган МФЙлар: 1-сектор бўйича “Вайрот”, “Ёви”, “Валижон”; 2-сектор бўйича: “Таварон”, “Мадраса”, “Муллатоғай”, “Муллақурпа”, “Ёдгорхужа”; 3-сектор бўйича: “Қорадарё”, “Шурак”, “Омонбойкўприк”, 4-сектор бўйича: “Нисбат” МФЙларига тўғри келиб, уларнинг улуши 12,9 %ни ташкил этган;

• энг кам ривожланган МФЙлар: 1-сектор бўйича “Кумоқ”, “Каттаъминг”, “Мўминхужа”, “Файзикент”, “Янгиҳаёт”, “Мундиён”; 2-сектор бўйича: “Чароғон”, “Дўстлик”, “Боғот”, “М.Улуғбек”, “Янгиравот”, “Жавлон”, “Чуянчи”, “Қиёт”; 3-секторга: “Зарқўрғон”, “Олмазор”, “Каттакурпа”, “Баландравот”, “Уйшун”, “Гўзал”, “Саройқўрғон”, “Янгиқиёт”, “Кумушкент”, “Қорақўлча”, “Бунёдкор”, “Намозполвон”, “Кумушқирғоқ”, “Янгиобод”; 4-сектор бўйича: “Жумабой”, “Чиғатой”, “Мойбулоқ”, “Жизмонсой”, “Қоқсой”, “Ёнбошсой”, “Қўшқутон”, “Бургансой”, “Себустон”, “Андоқсой”, “Қўшқовуз” МФЙлари тўғри келади (1-жадвал). Булар тумандаги барча МФЙларининг 55,1 %ини, тадбиркор оилаларнинг 15,7 %ини қамраб олади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, оилавий тадбиркорликнинг туман маҳаллаларини ривожлантиришдаги ўрнини ҳам баҳолаш мумкин:

• энг юқори даражада ривожланган МФЙ: барча маҳаллаларда тадбиркорлик билан шу-

ғулланувчи оилаларнинг 71,4 %ини ташкил этади;

• ўрта даражада ривожланган МФЙлар барча маҳаллаларда тадбиркорлик билан шуғулланувчи оилаларнинг 12,9 %ини ташкил этади;

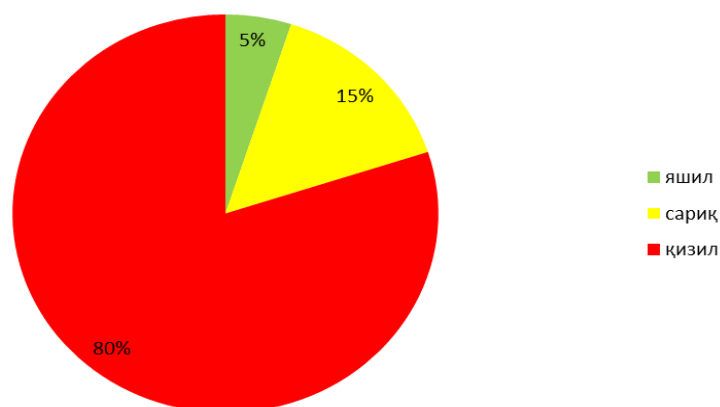
• энг кам ривожланган МФЙлар: тумандаги барча МФЙларнинг 55,1 %ини, тадбиркор оилаларнинг 15,7 %ини ташкил этади. Агар оилавий тадбиркорликнинг туман иқтисодиёти учун берадиган самарасини Парето усули (80/20) бўйича ҳисобласак, 20 % оилавий тадбиркорлик ривожланган МФЙлар туман (шаҳар)га уларнинг барчаси ҳисобига эришиш мумкин бўлган иқтисодий самаранинг 80 %ини таъминлаб бериши мумкин. Шунга асосланиб, 2021 йил учун Каттақўрғон туманининг 69 та МФЙлари бўйича оилавий тадбиркорликнинг ривожланиш ҳолати таснифланди (2-жадвал).

2-жадвал

2020 йил учун Каттақўрғон туманидаги оилавий тадбиркорликнинг секторлар ва МФЙлар бўйича ривожланиш таснифи

МФЙ номи (сектор)	Тоифаси	Таснифи
“Найман”(1), “Кўштепа”(1), “Жонкел”(1), “Қирғиз”(1), “Болтабек”(1), “А.Навой”(2), “Кадан”(2), “Тарнов”(2), “Баландчордара”(3), “Навбахор”(3), “Полвонтепа”(3), “Яккабоғ”(3), “Янгиҳаёт”(3), “Кушбеги”(3), “Янгиқўрғонча”(3), “Мейлихўжа”(3), “Алижон”(3), “Омонкалхат”(3), “Ойжон”(3)	“Яшил”	Юқори даража. Бу МФЙлар туманда “Ҳар бир оила - тадбиркор” давлат дастури мақсадларини рўйбга чиқаришда етакчилик қилади. Ушбу маҳаллаларга жами оилавий тадбиркорликнинг 71,4 %и тўғри келади. Улар туманнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, хусусан, маҳалла аҳолиси бандлиги ва даромадларини ошириш, янги иш ўринларини яратиш ҳамда камбағалликни қисқартиришда муносиб ҳиссага эга бўлган МФЙлар ҳисобланади.
“Валижон”(1), “Вайрот”(1), “Ёви”(1), “Таварон”(2), “Мадраса”(2), “Мулладоғай”(2), “Муллакурпа”(2), “Ёдгорхужа”(2), “Қорадарё”(3), “Шурак”(3), “Омонбойқўприк”(3), “Нисбат”(4)	“Сариқ”	Ўрта даража. Ушбу МФЙларда оилавий тадбиркорликнинг ривожланиш дражаси нисбатан паст. Уларнинг улуши 12,9 %га тенг. Бу тоифага мансуб МФЙлардаги оилалар ўз бизнесларини кенгайтириш ва айланма маблағларини кўпайтириш учун кредит маблағлари ва субсидияларга эҳтиёжи юқори. Бу МФЙлар бўйича аниқ манзилли чора-тадбирлар ва йўл хариталари ишлаб чиқиш таклиф этилади.
“Кумоқ”(1), “Каттаъминг”(1), “Мўминхўжа”(1), “Файзикент”(1), “Янгиҳаёт”(1), “Мундиён”(1), “Чароғон”(2), “Дўстлик”(2), “Боғот”(2), “М.Улуғбек”(2), “Янгиравот”(2), “Жавлон”(2), “Чуянчи”(2), “Қиёт”(2), “Зарқўрғон”(3), “Олмазор”(3), “Каттакурпа”(3), “Баландравот”(3), “Уйшун”(3), “Гўзал”(3), “Саройқўрғон”(3), “Янгиқиёт”(3), “Кумушкент”(3), “Қорақўлча”(3), “Бунёдкор”(3), “Намозполвон”(3), “Кумушқирғоқ”(3), “Жумабой”(4), “Чиғатой”(4), “Мойбулоқ”(4), “Жизмонсой”(4), “Қоқсой”(4), “Ёнбошсой”(4), “Қўшқутон”(4), “Бургансой”(4), “Себустон”(4), “Андоқсой”(4), “Қўшқовуз”(4)	“Қизил”	Паст даража. Бу тоифадаги МФЙлар тадбиркорлик инфратузилмасининг ривожланмаганлиги, бозор ҳудуди ва М-37 магистраль йўлидан узоқда жойлашганлиги ҳамда тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун дастлабки капиталнинг етарли эмаслиги билан тавсифланади. Улар тумандаги барча МФЙларининг 55,1 %ини, тадбиркор оилаларнинг 15,7 %ини ташкил этади. Бу маҳаллалардаги оилалар тадбиркорлик билан шуғулланишлари учун ўз ички имкониятлари (молиявий ресурслари, мулки, бизнес учун мослашмаган турар жой) етарли эмас. Бу борада мазкур МФЙлар бўйича давлат қўллаб-қувватлаш чора-тадбирларини кучайтириш зарур. Хусусан, “хонадонбай” иш услубида ҳар бир хонадон бўйича “йўл харита”лари ишлаб чиқиш, бунда уларни зарур ускуналар билан таъминлаш (субсидиялар бериш) тизимини жорий этиш мақсадга мувофиқ. “Маҳаллабай” ёндашув асосида МФЙлардаги бўш бинолардан самарали фойдаланиш ва бунда тикув цехларини ташкил этиш бўйича эркин sanoat зоналари билан кооперация алоқаларини ўрнатиш мақсадга мувофиқ.

Манба: Каттақўрғон тумани Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш бўлими маълумотлари асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

1-расм. 2021 йил учун Каттақўрғон тумани МФЙ (сектор)лари кесимида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадларида ажратиладиган субсидияларнинг таклиф этилаётган тақсимоти

Манба: муаллиф томонидан тузилган.

Каттақўрғон туманида оилавий тадбиркорликнинг ривожланишига секторбай ва маҳаллабай ёндашувига кўра таснифи шуни кўрсатмоқдаки (3-жадвал), МФЙ (сектор)лар кесимида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун давлат томонидан ажратилаётган субсидиялар ҳажмини “яшил” – 5 %, “сарик” – 15 % ва “қизил” тоифадаги маҳаллаларга – 80 %гача нисбатда табақалаштирилган ҳолда ажратиш мақсадга мувофиқ бўлади (1-расм).

Хулоса ва таклифлар. Каттақўрғон тумани оилавий тадбиркорликнинг ривожланишига кўра, Самарқанд вилоятидаги жами фаолият кўрсатаётган оилавий корхоналарнинг 9,5 фоизини, уларнинг ҳар 100 та оилага тўғри келадиган сони 1,1 бирликни ташкил этади. Туманда уларнинг сони вилоят ўртача кўрсаткичи (422 та)дан юқори. Бошқача айтганда оилавий тадбиркорликнинг ривожланиш кўрсаткичлари бўйича вилоятда 4-ўрин, ривожланиш таснифига кўра, юқори даражадаги “яшил” тоифага хос ҳудуд ҳисобланади. Бу тумanning ижтимоий-иқтисодий ривожланишида оилавий тадбиркорликнинг ўрни етарли. Ушбу ҳудудда хизматлар соҳасининг ахборот ва алоқа ҳамда соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар кўрсатиш каби фаолият йўналишларида оилавий тадбиркорлик фаолияти деярли йўлга қўйилмаган. Мамлакатимизда 2020 йилни “Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили” деб эълон қилиниши бевосита ахборот ва алоқа хизматларини ривожлантиришни ҳам назарда тутди. Шу боис ушбу туман бўйича ҳудудий дастурларнинг қўшимча чора-тадбирларини белгилашда “Ҳар бир оила – тадбиркор” дастури доирасида хизматлар соҳасидаги лойиҳаларни кредитлашга устуворлик берилиши мақсадга мувофиқлиги асослантилди.

Шунингдек, 2020 йилда Каттақўрғон туманида оилавий тадбиркорликнинг ривожланиш ҳолатини таҳлил қилиш асосида 2021 ва кейинги йиллар учун туманни ижтимоий-иқти-

содий ривожлантириш дастурида оилавий тадбиркорлик йўналишида муҳим вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди (дастур). Ушбу дастур таркиби қуйидаги йўналиш ва чора-тадбирларни қамраб олади:

1. Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш асосида хотин-қизлар бандлигини таъминлаш. Бу йўналишда қуйидаги чора-тадбирлар белгиланган:

– “Аёллар дафтари”да турган хотин-қизларни томорқадан унумли фойдаланишга, уй шароитида хунармандчилик ва касаначилик меҳнатига ҳамда иссиқхоналар ташкил этиш орқали янги иш ўринларини яратиш (“қизил” ҳудуддаги 38 та МФЙларда);

– “Ургут” эркин иқтисодий зонаси билан ишлаб чиқариш бўйича кооперация алоқаларини йўлга қўйиш асосида тумандаги чегарадош МФЙлардаги бўш биноларда 10 та тикувчилик хоналари ташкил этиш;

– туман ҳудуди бўйлаб ўтган М-37 асосий магистраль йўлидаги хонадонларда савдо ва умумий овқатланишга ихтисослашган оилавий корхоналарни ташкил этиш.

2. Ёшлар бандлиги ва тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш йўналишида қуйидаги чора-тадбирлар белгиланди:

– Ёшлар тадбиркорлигини ривожлантириш орқали ишлаб чиқаришнинг янги йўналишларини яратиш, иш ўринлари сони ва сифатини оширишда замонавий ёндашув услубларини жорий этиш;

– Тадбиркорлик фаолиятига қизиқиши бор ёшларни қўллаб-қувватлаш мақсадида туман МФЙлари қошида “Бизнес клуб”лар фаолиятини йўлга қўйиш;

– МФЙларида “Ёшлар дафтари”га киритилган ёшларни “Устоз-шогирд” анъаналари бўйича хунарманд, ҳайкалтарош ва тадбиркорларга бириктириш орқали уларнинг бандлигини таъминлашга қўмаклашиш.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. 2022 йил 28 январь, ПФ-60-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. Худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида. 2020 йил 1 май, ПҚ-4702-сон.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соц.экиз, 1962. – 332 с.
4. Бархатова Н.М. Семейный бизнес и семьи в бизнесе. // ЭКО, 1999, № 2 (<http://ecotrends.ru/subscribe/1841-2014-03-06-10-13-03>);
5. Волков Д.А. Стадии и жизненные циклы развития семейного бизнеса. // Российское предпринимательство, 2011. Вып. 2, с. 11-16.
6. Пардаев М.Қ., Қурбонوف З.Н. Оила бизнеси ва тadbirkorлиги. – Самарқанд: СамКИ, 1999. 18-б.
7. Беркинов Б. Ўзбекистон иқтисодиётида уй хўжаликларининг ўрни ва истиқболда ривожланиши тенденциялари. Стратегия дальнейшего повышения конкурентоспособности национальной экономики: материалы IV го форума экономистов (Часть II). – Т.: ПРООН, ИПМИ, 2012. – 172 б.
8. Абулқосимов Ҳ.П., Қулматов А.А. Ўзбекистонда кичик бизнес соҳасида оилавий тadbirkorликнинг ўрни ва уни ривожлантириш йўллари. Монография. – Т.: Университет, 2015.
9. Қувондиқов Ш.О. Хизмат соҳаларида оилавий тadbirkorликни ривожлантириш муаммолари. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Самарқанд: СамИСИ, 2008. – 24 б.
10. Гретченко А.И. и др. Показатели оценки потенциала саморазвития территории. // Вестник Российского экономического университета имени Г.В.Плеханова. 2013. № 12, с. 70-74.
11. Ловкова Е.С., Абрамова Ю.В. Рейтинг регионов по уровню развития малого предпринимательства. // Бюллетень науки и практики. 2019. Т. 5. № 5. С. 314-323. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/42/41>.
12. Khidirova G. The methods of identify impact of leading industry on social-economical development, Inter national Finance and Accounting: Vol. 2018: Iss. 4, Article 15. Available at:<https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2018/iss4/1>
13. Жиянова Н.Э., Умарова А. И. Ўзбекистон Республикаси худудларининг инновацион ривожланишини такомиллаштириш йўллари. // Экономика и финансы (Узбекистан). 2019. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonrespublikasi-hududlarining-innovatsion-rivozhlanishinitakomillashitirish-yullari> (дата обращения: 28.08.2020).
14. Олимов М.К. Худудлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш: ўзига хос жиҳатлар ва асосий омиллар. Мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари, 2019. 1(1), 6, https://journal.tsue.uz/index.php/iqtisodiy_xavfsizlik/article/view/226
15. Мустафақулов Ш. Худудларнинг инвестицион жозибадорлиги: аниқлашнинг услубий жиҳатлари ва таъсир кўрсатадиган омилларнинг таснифий таҳлили. // Центр научных публикаций в Узбекистане. 2019. – С. 22.
16. Абдувалиев А.А. Худудларнинг ижтимоий-иқтисодий муҳитида инновацион тизимни ривожлантиришнинг назарий асослари. // Экономика и финансы (Узбекистан). 2016. № 7.
17. Каримов Д.А. Республика худудларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таҳлил қилишда рейтинг баҳолаш тизимининг моҳияти ва афзалликлари. // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий-электрон журнали. 5-сон, сентябрь-октябрь, 2020 й.
18. <https://qomus.info>
19. Shadiyeva G. Opportunities to Develop Small Business and Family Entrepreneurship in Rural Areas. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 2021, 7, 101-106.
20. Shadieva G., Azamatovna T.D. & Abdukhalilovich S.B. The role of retail trade in increasing the standard of living of the population. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11, 2022, 64-67.
21. Шадиева Г.М. and Садинова Б.Б. Мамлакатимизда тadbirkorликни ривожлантириш йўллари. 2022, 153-163.
22. Mardievna S.G. & Oblokulovich K.S. Methodology for Determining the Role of Family Business in the Economy. *European Business & Management*, 7(6), 2021, 199.
23. Shadieva G.M. & Kuvandikov S.O. “Mahallabay” approach to assessing the role of family entrepreneurship in regional development. *Экономика: анализы и прогнозы*, (3), 2021, 122-126.
24. Shadieva G.M. & Kuvandikov S.O. “Hududlar rivojlanishida oilaviy tadbirkorlik rolini baholashning “Mahallabay” yondashuvi. – Samarqand: Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.
25. Qurbanov Z., & Isaev F. Иқтисодий барқарорликни ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 2017, (1), 321-328. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/9190
26. Isaev Ф. Совершенствование методики расчета налоговой нагрузки. *Экономика и образование*, 2021, (6), 86-91. Извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/286>
27. Isaev Ф. Камерал солиқ текширувларини ўтказишда солиқ таҳлилдан фойдаланишни такомиллаштириш. // *Экономика и образование*. 2021. № 4. С. 172-176.
28. Курбанов З.Н., Исаев Ф.И. Налоговый анализ как новое направление экономического анализа. // *Актуальные вопросы совершенствования бухгалтерского учета, статистики и налогообложения организации*. 2017. С. 246-254.
29. Isaev F. Солиқ имтиёзларининг солиқ юки кўрсаткичига таъсири таҳлили. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 2017, (6), 294-301. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/9579
30. Исаев Ф.И. Солиқларнинг таҳлика-таҳлил қилиш методикаси. // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий-электрон журнали. 2021.
31. Isaev F. Мол-мулкни солиққа тортишни такомиллаштириш. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 2021, (6), 326-333. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12224
32. Исаев Ф. Солиқ таҳлилининг ўрганиш зарурати. 2022. Архив научных исследований, 2(1). Извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/720>
33. Курбанов З., Исаев Ф. Солиқ ҳисоби ва солиқ ҳисоботининг баъзи масалалари. // *Экономика и образование*. 2022. Т. 23. № 4. С. 190-196.